Skoltekulturen og rettighetsproblematikk

Den offentlige debatten om rettigheter

I avisinnleggene den siste tiden har det vært en del både seriøse og useriøse innlegg. En liten kommentar til bidragsyterne i denne sammenheng. Hva skal man si om de som bagatelliserer egne interesser og mener seg å ha kunnskaper som det offentlige burde dra nytte av. Dette kommer frem på ulike måter enten ved at de blir kvalme av andres feilaktige utsagn eller at de henstiller andre til å omskolere seg? Burde man fått flere slike innlegg, så man kunne få luket ut ukyndige personer og fått dem på omskolering? Høres det fornuftig ut, jeg bare spør? Det er ikke ukjent at folk i Neiden alltid har vært imot at skoltene får tilbake noen av sine særrettigheter. Dette vises godt i alle de rettstvistene som var mellom skoltene og kvenene helt fra 1848 og til i dag. Gjennom Samerettsutvalgets utredning og avisinnlegg har mange personer i Sør-Varanger fått en viss kunnskap om denne uretten, men likevel er det få som er villige til å diskutere hvordan problemene kan løses uten å skape unødige konflikter. Mediedebatten som føres av enkeltpersoner er lite konfliktløsende, og det er denne negative fokuseringen som enkeltpersoner står for jeg finner betenkelig. Hvis man ønsker en utvikling av lokalsamfunnet, bør man ikke stå på sine kjepphester, men heller føre en konstruktiv dialog for å se om denne prosessen kan bidra til en positiv utvikling for bygda og kommunen.

Utredningen og de historiske fakta

Historiske fakta bekrefter at skoltene var/ er urbefolkningen i Sør-Varanger og i store deler av Kola. Grenseforhandlingen og fastleggingen av nasjonsgrensene førte til at en hel folkegruppe ble splittet og fellesskapet gikk i oppløsning. Skoltene er i dag et folk som er adskilt og lever spredt i tre stater, nemlig Russland, Finland og Norge. Den etterfølgende fornorsknings-politikk og diskriminering i Norge førte til at flesteparten av skoltene, eller "østsamene" som mange kaller seg, er blitt assimilert i den norske og kvenske befolkningen i Norge. På Kola ble skoltene tvangsflyttet til andre områder og i dag blir deres landområder leid ut til utenlandske forretningsinteresser. Situasjonen for folkegruppen som helhet vil nok alltid bli som nå på grunn av statsgrensene, men det betyr ikke at nasjonalstatene ikke har en menneskerettslig plikt til å bedre på urbefolkningens livsvilkår. Skoltekulturen i Norge har i dag et lite mindretall som fortsatt har en sterk tilhørighet til sitt kulturfellesskap, mens et flertall ikke ønsker noen rettigheter på etnisk grunnlag. Dette utsagnet tolkes av undertegnede slik: "Vi føler oss som kvener eller nordmenn og er tilfreds med det." Dette er jo greit nok, men fraskrivelsen av de etniske rettighetene kan på sikt få konsekvenser for dem og deres etterkommere. Kommer tilbake til det senere.

Samerettsutvalgets utredning er et juridisk dokument som beskriver de tidligere faktiske rettighetene til skoltebefolkningen i Sør-Varanger og til samene generelt. En hel rekke med kunnskapsrike og nøytrale personer står bak denne utredningen, så det er ingen grunn til å tvile at de historiske fakta er korrekte. Disse forslag til løsninger som utvalgets medlemmer har foreslått i utredningen er i tråd med ILO-konvensjon nr 169, som staten Norge også har ratifisert. Forslagene i utredningen er som alle vet ikke vedtatt av det norske Storting og Regjering, men utredningen er et dokument som det norske Storting og Regjering må forholde seg til før eller senere. Hvordan de endelige løsninger for rettighetene vil bli i fremtiden vil tiden vise, men at det vil måtte bli noen endringer i den nåværende situasjon er ganske sikkert. Hvordan staten vil løse disse rettighetsspørsmålene er det ikke gitt å si, men man kan heller ikke gå bort i fra at løsningene delvis kan bli erstatninger fra statens side, men det har jeg liten tro på vil skje. Men skulle dette likevel skje, vil de personer som har fraskrevet seg rettighetene på etnisk grunnlag kunne falle utenfor. Det er vel på det grunnlag at Ulf Ballo anbefalte de av skoltene som hadde "frasagt seg sin kulturarv om å betenke seg", og der er jeg helt enig med Ballo. For disse rettighetene det her snakkes om er på et etnisk grunnlag. Når det er snakk om rettigheter, så er det arverettigheter innen en familie eller så er det snakk om en kulturarv, som er en rettighet på etnisk grunnlag. Her er det heller ikke snakk om erstatninger og rettigheter til enkeltpersoner, men rettigheter og mulige erstatninger til en folkegruppe (etnisk gruppe) som bor på sitt eget område; som i dag er norsk territorium. Man må heller ikke tro at alt som står i denne utredningen er korrekt og holder i alle henseende i folkerettslig forstand, men i hovedsak holder den mål.

Dokumentet beskriver de faktiske rettighetsforhold som skoltene og samene hadde til områdene. På grunn av den grundige dokumentasjonen om de faktiske forhold, så ble konsekvensen at utvalgets medlemmer også måtte komme med løsningsforslag for å rette på statens overgrep mot urbefolkningen. Alle som har fulgt med i den offentlige mediedebatten i Norge kjenner til at nasjonen Norge har vært ledende i arbeidet for å bedre rettighetene til urbefolkningene i verden. Situasjonen kan bli pinlig for den norske Regjering og Storting, dersom det kommer ut at den norske stat fortsatt fører en urbefolknings fiendtlig politikk. Den internasjonale opinionen vil derfor se lite seriøst på Norges engasjement for urbefolkningene andre steder i verden.

Kultur begrepene "kultur" og "etnisk"

Det er kommet flere forslag om hva skoltekulturen er for noe. Derfor vil jeg prøve å synliggjøre kulturbegrepet på en "amatørmessig måte". "Ekspertene" har jo uttalt seg og skapt litt forvirring for folk flest. Jeg skal ikke prøve å definere begrepet, fordi det finnes flere hundre ulike definisjoner, men heller prøve å beskrive begrepet på en mer folkelig måte. I mediedebatten er "skoltekultur" brukt som et begrep, og de fleste av debattantene har beskrevet at kulturen er noe statisk. Det vises til flere innlegg der det beskrives at en revitalisering av kulturen er utopi, fordi den er blitt borte for minst 100 år siden osv. En kultur kan aldri være statisk, men er hele tiden under endring. Men man kan i vår post-moderne tid se at kulturgrensene stadig blir mindre og mindre synlige, hovedsakelig på grunn av medienes påvirkning. Det viktigste elementet for en "kultur" i betydningen av en sosial organisasjon/ livsform er en forståelse av at medlemmene tilhører et fellesskap. Man har felles verdier, normer og holdninger, og man føler seg som et folk. Ofte har religionen også en stor innflytelse i en kulturell kontekst (sammenheng).

En viktig fellesnevner for samfunnet eller kulturen er en felles måte å tenke på. Nordmenn i Norge og ute i verden føler sympati og er solidariske med hverandre. Det er denne samhørigheten som binder menneskene sammen til et folk. Denne samhørigheten som skal være et bindemiddel for skoltekulturen i Neiden er blitt borte, fordi skoltene har blitt et splittet folk med tilhørighet til kvensk- og norsk kultur. Kun et fåtall av Njavdam-sii'daens etterkommere har vokst opp og blitt preget som skolter på grunn av lokalsamfunnets tidligere diskriminering av skoltene som var bosatt i Skoltebyen.

Hva betyr så ordet etnisk siden mange har problemer med det. Ordet kommer av begrepet "etnisitet" som er et ord konstruert av antropologer for å kunne kategorisere folkegrupper. Etnisitet er sosialt og kulturelt definert. Det viser ikke til "objektive" kulturforskjeller, men til den sosiale kommuniseringen av kulturell forskjell. Hva utgjør en relevant etnisk forskjell vil derfor variere. Etnisitet er noe annet enn rase. I tidligere tider beskrev skrev man om grupper med etnografiske beskrivelser. Man skrev for eksempel at samene var et folk som drev reindrift, gikk med kofte og snakket samisk. Man fikk en statisk forståelse av denne etniske gruppen. De etniske grupper er ikke statiske, og innholdet for etnisiteten kan også variere over tid. En vanlig definisjon på en etnisk gruppe er at de holder sammen, deler fundamentale kulturverdier som kommer til uttrykk i like kulturformer. Medlemmene utgjør et felles kommunikasjons- og samhandlingsnett. Det siste kriteriet er at medlemmene i en etnisk gruppe identifiserer seg selv, og blir identifisert av andre i egen gruppe, som medlem i fellesskapet og forskjellig fra andre grupper. Et eksempel er at kvenene definerer seg som en egen etnisk gruppe, forskjellig fra skolter, samer og nordmenn. Dette vises i den kvendebatten som pågår i Norge for tiden. På samme måte som nordmenn, kvener og samer, definerer skoltene/ østsamene seg som en egen etnisk gruppe. Nå snakker jeg ikke bare om skoltene/ østsamene i Neiden, men hele skoltebefolkningen på Kola, Finland og Norge som en helhet.

Kommentarer til argumentasjonen i mediedebatten

At det i denne sammenheng er et mindretall i Neiden som har frasagt seg sine rettigheter på et etnisk grunnlag vil ikke ha noe juridisk betydning for den øvrige skoltebefolkningen. At et flertall av skoltene i Neiden frasier sin kulturarv, vil derfor ikke kunne frata et mindretall denne rettigheten. Enhver kan frasi sine rettighetskrav både i et familiært arveoppgjør og ellers i et kulturelt oppgjør. Ingen enkeltpersoner eller grupper kan frasi andre enkeltpersoners rettighetskrav, verken i det familiære eller i det kulturelle oppgjøret. Disse rettsprinsipper er grunnpilarene i internasjonale og nasjonale lover og konvensjoner. Når undertegnede skriver dette innlegget i rettighetsdebatten, så er det kun for å påpeke at Samerettsutredningens hensikt ikke er at alle rettighetene skal tilbakeføres urbefolkningen.

Utredningens hensikt er å vise de faktiske forhold og at det var urbefolkningen som hadde bruksrettighetene til land og vann. Men i løpet av de siste århundrer har staten overtatt forvaltningen av diss landområdene, særlig i Finnmark. Dette er viktig å finne løsninger som skaper et levelig og likeverdig grunnlag for alle mennesker i en nasjonalstat. Denne likeverdigheten mellom urbefolkning, andre minoriteter og majoritetsbefolkningen har aldri fungert på en måte som har vært likeverdig. Hensikten med denne utredningen er å vise det norske Storting og Regjering at staten tidligere fratok urbefolkningen deres hevdvunne bruksrett fra store landområder, og at det derfor kan være påkrevet at samfunnet gjør noe for å rette opp denne uretten. Det er likevel den norske regjering og Storting som tilslutt får det siste ordet, så får vi vente og se hvilke løsninger som blir realisert. Det er på det planet at diskusjonen må føres. Alle som har lest litt historie kjenner til at forvaltningsmyndigheter og rettsvesen tidligere og langt inn i dette århundre arbeidet etter prinsipper som diskriminerte urbefolkningene. Dette var en praksis som har vært ført i hele den vestlige verden. I løpet av de siste tjueårene har det internasjonale samfunnet utarbeidet flere konvensjoner, der målsettingen har vært å skape et nytt rettssystem som tar hensyn til urbefolkningens sedvaner og rettigheter. Hvordan mener leserne at prinsippene for å håndheve og praktisere rettferdighet skal være.

Skal disse prinsippene være av allmenn karakter eller skal de kunne endres, slik at de passer til det kultur-fellesskap som har et flertall til enhver tid, for eksempel ved en kolonisering eller innvandring. Hvis det er slike prinsipper man vil ha skal gjelde i et samfunn vil det ganske snart oppstå nye konflikter alle steder. Ut fra min forståelse av rettferdighet, bør disse prinsippene være allmenne og gjelde generelt uten tidsbegrensning. Det skal heller ikke være slik i et samfunn at det er et flertall som bestemmer hva som er rett og hva som er galt. Det finnes i dag en hel rekke nasjoner som har et stort flertall som undertrykker et lite mindretall. Selv om de selv påberoper seg å ha rett fordi de er et flertall, er ikke dette en sannhet som blir godtatt av det internasjonale samfunnet. For mange av skoltene i Neiden har den hundreårige diskrimineringen ført at de har fått en mindreverdighetsfølelse til egen "etnisitet", dvs kultur tilhørighet. Denne situasjonen skapte en prosess som førte til at mange av skoltene ble tvunget til å oppgi sin egen identitet for å overleve. Denne prosessen er dokumentert ved forskning andre steder der urbefolkningen har vært diskriminert. I denne opphetede debatten om

Samerettsutvalgets utredning er det mange forståsegpåere som uttaler seg om skoltekulturen, reetablering og generelt om kultur på en slik måte at man skulle tro de var fagpersoner i dette vanskelige fagområdet. Disse meningsytringene er bare med på å heve temperaturen i mediedebatten, og det er kanskje meningen også for alt jeg vet. Skal man debattere i et offentlig media bør det man skriver i det minste være saklig, faglig og historisk korrekt begrunnet, og ikke bare personlige synsinger noe som hittil ofte har vært tilfelle. Hele argumentasjonen i debatten er i et flertallsperspektiv, og ingen har hittil klart å føre debatten på det plan hele utredningen egentlig dreier seg om, nemlig lokal kommunal forvaltning av ressursene. Når noen også skriver at østsamekulturen kan være mangfoldig, og samtidig mener at revitalisering av kulturen er en utopi er vel noe drøyt sagt. Alle samfunn og kulturer er hele tiden i en kontinuerlig endringsprosess, og kan derfor aldri være i en statisk tilstand, heller ikke skoltekulturen.

Neiden, 04.12.98
Mikit Ivanowitz